

Tudor Ghideanu despre filosofia lui Eminescu (V)

Cum am văzut deja, convingerea profesorului Ghideanu este aceea că nimic nu pare întâmplător în construcția poetico-filosofică eminesciană. Îmbucurător este faptul că adevărul acestui gând începe să fie acceptat din ce în ce mai mult. Motiv hotărâtor pentru a deșira ghemul ideatic.

5. Despre constantă și raporturile constante

Ideea este că Eminescu, orientându-și creația către respectul identității, în mod firesc a simțit nevoia să-și întemeieze metafizica pe rezultatele cunoașterii științifice, să mediteze la legile naturii și la raporturile constante însoțitoare, precum și la legile vieții sociale. „Făcând distincția necesară dintre *metafizica implicită* a poeziei și prozei literare eminesciene, pe de o parte (care are legi, structuri și cadre de comprehensiune cu totul specifice), și *metafizica explicită*, pe de altă parte, vom putea vedea că, în ipostaza de creator în domeniul filosofiei, marele nostru poet urcă spre un alt fel de monism care este un *teritoriu al explicației*. Aceasta ne dă dreptul să afirmăm că interogația metafizică eminesciană are contururile unei tatonări de *fond* și de *fundament*. Mai simplu spus, Eminescu voia să afle un sens propriu absolutului – ca orice metafizician –, dar și ca un temei suficient opțiunilor sale istorice și politice, opțiuni care rămân *dominanta* vieții sale de creație spirituală” (T. Ghideanu, *Mihai Eminescu*, în „Istoria filosofiei românești”, ediția a II-a, vol. I, p. 582).

Exegețul se străduiește, cu îndreptățire, să ne semnaleze gândul că tatonările filosofice eminesciene nu se opresc doar la creația literară, ci sunt puternic extinse și asupra rezultatelor cunoașterii științifice. De aceea, „se poate afirma că *tema-princeps* a metafizicii schițate de Eminescu este: absolutul, invariata de fond a lumii, ceea

ce rămâne și revine pururi în existență, «ținerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte», identitatea dintre posibilitate și realitate sub specia eternului, *constantă*” (*Idem*, p. 582). Folosind alte cuvinte, pentru a sublinia aceeași idee, profesorul Ghideanu adaugă: „Fără a fi nevoie să apelăm la o întreagă tradiție filosofică, din care, desigur, nu ar putea lipsi Parmenide, Pitagora, Aristotel sau Schelling, trebuie să vedem metafizica schițată de Eminescu mai curând în atingere cu acel spirit științific al sfârșitului de secol al XIX-lea, ce avea să conducă la stabilirea *marilor constante* ale fizicii” (*Idem*, p. 582).

Adevărul este că manuscrisele eminesciene oferă multiple dovezi pentru a ne lămuri că poetul-cugetător, bazându-se pe cercetările din știința modernă, căuta factorii de constantă în existență. Plecând de la această constatare, T. Ghideanu adaugă: „Nu întâmplător într-o filă a caietului manuscris 2266 stă scris: «Teoria ecuațiunii universale sau a raporturilor constante între finit și infinit», și nu întâmplător Eminescu schița, cu puțin înaintea bolii neiertătoare, un proiect de metafizică cu titlul semnificativ *Încercare de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă*” (*Idem*, p. 582-583).

Observații interesante cu privire la rostul căutărilor eminesciene în domeniul cunoașterii științifice oferă și Mihai Ciurdariu, încă înainte de Tudor Ghideanu. În studiul său „Eminescu și gândirea filosofică”, publicat în *Revista de filozofie*, nr. 2 din 1964, Mihai Ciurdariu vorbește de preocuparea lui Eminescu de a concilia materialismul naturalist științific cu teoria apriorismului în cunoaștere. „Că aceasta era tendința fundamentală a spiritului său reiese și din felul propriu cum rezumă, în 1876, concepția lui

Kant după o prelegere a lui Vasile Pogor: «Deosebind lumea din afară de intelectul ce o reflectează – scrie Eminescu – Kant conchide că *în sine* lumea ne rămâne necunoscută și nu avem înaintea-ne decât rezultatul propriului aparat al cugetării; că creierul nostru e o oglindă care reflectează lumea într-un mod atât de propriu, încât nimeni nu este îndreptățit a judeca de la legile cugetării sale la legile care domnesc universul»” (M. Ciurdariu, *Eminescu și gândirea filosofică*, *Revista de filozofie*, nr. 2/ 1964). Pornind de la această poziție eminesciană, Mihai Ciurdariu derivă următoarea consecință: „După cum vedem, formulările poetului nu sunt lipsite de semnificație, arătând o oarecare îndepărtare de Kant: «lumea din afară» «intelectul ce o reflectează», «legile cugetării», «legile care domnesc universul». E vizibilă aici nu numai admiterea kantiană a unei realități exterioare, *în sine*, dar incognoscibilă, ci și o înțelegere proprie a lumii exterioare. De o parte mintea noastră cu legile ei, de cealaltă «legile care domnesc universul», pe care nu le-am putea cunoaște: «nimeni nu este îndreptățit a judeca de la legile cugetării sale la legile care domnesc universul». Și totuși, Eminescu își va lua acest drept. El va găsi problemei o rezolvare sui-generis în *Încercări de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă* (Ms. 2255, f. 257, f. 350-433; Ms. 2306, f. 52. 55. 54), elaborată în preajma crizei spirituale (1883)” (Mihai Ciurdariu, *Eminescu și gândirea filosofică*, în vol. „Studii eminesciene”, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 98-99).

Revenind, mai trebuie reținut faptul că Tudor Ghideanu, pornind de la asemenea explicații derivă următoarea consecință: „Este extrem de

Tudor Ghideanu despre filosofia lui Eminescu (V)

importantă, așadar, pentru înțelegerea cugetării filosofice și științifice a lui Eminescu *predominanța ideii de constantă*, a cărei frecvență și pondere argumentativă este integral simptomatice pentru opera însăși” (Mihai Eminescu, în „Istoria filosofiei românești”, p. 583). Și argumentarea exegetului continuă: „Componenta științifică a cugetării eminesciene este unul din elementele definitorii ale unei argumentări și întemeieri raționale în cadrul viziunii filosofice unitare asupra întregului univers natural, social și cultural spiritual” (Idem, p. 584).

Ajuns aici, cred că este momentul să subliniez faptul că abordarea care acceptă apropierea lui Eminescu și de cercetarea științifică nu este cu nimic exagerată. Oricum, atitudinea călinesciană, cu privire la această chestiune, nu mai este de actualitate. Meritul lui Tudor Ghideanu, precum și al altor eminescologi, rezultă din valorificarea manuscriselor poetului-cugetător, dintr-o altă perspectivă. Această nouă perspectivă, eliberată de exigențele purismului estetic, îl îndreptățește pe profesorul Ghideanu, comentând fragmentele din manuscrisele lui Eminescu, să afirme: „În astfel de idei se regăsesc poate ecouri și teme din Schelling sau Schopenhauer, dar sigur se află și acel filon de cugetare științifică contemporană lui în stare să conducă, nu peste multă vreme, la marile descoperiri teoretice ale lui Max Planck (constanta minimei acțiuni), Einstein (principiul relativității și principiul constanței vitezei luminii, constanta gravitațională), Heisenberg (constanta spațială) etc.” (Idem, p. 583).

Mai trebuie amintită aici și consecvența cu care eminescologul Theodor Codreanu pledează pentru ideea afinității dintre Eminescu și Einstein. Venind în întâmpinarea atitudinii lui Al. Piru, de respingere a acestei afinități, autorul cunoscutei lucrări *Eminescu – dialectica stilului* notează: „Deci să judece afinitățile dintre Emi-

nescu și Einstein (ca problemă a revoluției științifice moderne), în primul rând, savanții, dublați de o gândire filosofică. Nu se va supăra, cred, Al. Piru dacă îi vom spune că nicăieri, până azi – cel puțin n-a dovedit că și-a creat competențe în sfera științelor moderne. În schimb, s-au exprimat în favoarea apropierei lui Eminescu de Einstein și de gândirea secolului nostru savanți, matematicieni, filosofi precum Octav Onicescu, C. Noica, Aurel Avramescu, Solomon Marcus, Al. Dorobanțu, Mihai Drăgănescu etc.” (Th. Codreanu, *Controverse eminesciene*, Editura Viitorul românesc, 2000, p. 82).

Dar cum trebuie să înțelegem această deschidere a poetului cugetător către problematica științifică. Profesorul Ghideanu are grijă și ne previne: „Eminescu nu trebuie, desigur, să fie considerat, pentru aceasta, un om de știință, ci deopotrivă un filosof și poet pentru care cultura autentică are, ca pilon, și forma gândului științific” (Mihai Eminescu, în *Istoria filosofiei românești*, p. 584). Mai mult: „Apelul lui Eminescu la domeniul științelor era străbătut de finalitatea formulării unor generalizări filosofice, iar pe de altă parte, ridicarea unor idei în planul metafizicii era continuată și împlinită, cel mai adesea, în câmpul concret al socialului uman și, mai deplin, în cel al istoriei naționale” (Idem, p. 584).

6. Despre materie și despre formele ei

Suntem mai departe în universul ideatic sugerat în proza *Archaeus*. Într-un fel de recapitulare a pașilor parcurși, Tudor Ghideanu notează: „Ontologia posibilului și realului, a potenței și a arcului, genial elaborată în proza *Archaeus* – unde s-au putut vedea teme esențiale precum cele ale: identității, ipseității (Selbstheit), Constanței, «Jignirii» archaeusului (care este o Kehre, o răsturnare a principiilor în sensul lui Schelling) etc. – această ontologie vi-

guroasă, omologic aristotelică, își dobândește suportul explicativ în chip distinct, particular, în polaritatea dintre materie și formă, concret la Eminescu, dintre materie (Unu – potențial, virtual) și forme (Multiplu – act, real)” T. Ghideanu, *Filosofia lui Eminescu*, p. 54).

Concret, În ce constă originalitatea lui Eminescu? La această întrebare, exegetul răspunde astfel: „Cu încărcătura conceptuală cea mai profundă și fecundă, care a existat în vechime – cea platonician-aristotelică – Eminescu gândea în chip propriu, într-o metafizică a sa, care nu ar fi trebuit să se împlinescă doar în lucrarea proiectată, cu titlul semnificativ: *Încercare de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă*, ci poate că și mai fecund, în lucrarea *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale*, cum ne obligă să credem ms 2255, dar și mss 2287, 2283, 2275B, 2258, 2292 etc.” (Idem, p. 54). Mai clar spus: „Eminescu leagă într-o dialectică specifică forma individuală și nemurirea sufletului, situându-se mereu, în chip constant, pe terenul propriu al ontologiei, netransgresându-l niciodată către alte spații aparent înrudite, teosofice, transraționale” (Idem, p. 54).

Referindu-se la această încercare eminesciană, Aurelia Rusu notează: „Cum, «ceea ce e etern nu e esențial pentru om», Eminescu încorporează nemurirea sufletului în prezența vie, imperisabilă a formei individuale, prin care întoarcerea ciclică la viață – în anumite concepții fizice, filosofice atomiste și stoice cu precădere – dă orizont nemărginit viziunii și artei sale poetice” (Aurelia Rusu, *Eminescu – ipoteza atomilor*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013, p. 7). Urmează să aflăm care sunt argumentele lui Eminescu, în sprijinul teoriei sale.

Ștefan MUNTEANU